

УДК 336.1

Т. Г. Васильців,
С. М. Лихолат, О. О. Гудзовата

СТАН ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Наведено результати аналізу стану грошово-кредитної сфери України та його впливу на фінансову безпеку держави. Визначено напрями удосконалення державної політики формування грошово-кредитних засобів забезпечення фінансової безпеки України на сучасному етапі функціонування її грошово-кредитної сфери та фінансової системи держави. Обґрунтовано пропозиції для органів державного управління щодо реалізації дієвих грошово-кредитних інструментів, спрямованих на зміцнення фінансової безпеки України.

Ключові слова: фінансова безпека держави, грошово-кредитні інструменти, фінансова система.

Постановка проблеми. В умовах дестабілізації фінансово-економічної ситуації в Україні внаслідок воєнних дій постають нові виклики щодо інтенсивного освоєння нових підходів державного управління грошово-кредитною сферою, виклики щодо застосування на практиці інноваційних механізмів та засобів стимулювання розвитку грошового обігу і кредитних відносин як передумови забезпечення фінансової безпеки держави. Метою статті є аналіз функціонування вітчизняної грошово-кредитної сфери, визначення пріоритетних напрямів удосконалення грошово-кредитної політики в системі зміцнення фінансової безпеки України, а також розроблення інноваційних

стратегічних підходів й інструментів розвитку грошового обігу і кредитних відносин як передумови забезпечення фінансової безпеки держави. Найважливішими викликами для фінансової безпеки держави, обумовленими недоліками функціонування вітчизняної грошово-кредитної сфери, нині залишаються: нестабільність національної грошової одиниці та волатильні темпи інфляції; незбалансована структура грошової пропозиції; критично високий рівень монетизації національної економіки та значна частка готівки в структурі грошової маси; зростання рівня доларизації грошового обігу; неефективний трансмісійний механізм грошово-кредитної політики; висока вартість банківського кредитування; негативна динаміка залучених банками депозитів, скорочення кредитного портфеля банків та погіршення його якості; збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі. З огляду на визначені виклики, пріоритетними напрямками удосконалення грошово-кредитної політики в системі зміцнення фінансової безпеки України на інноваційних засадах мають стати: розвиток вторинного ринку цінних паперів, вдосконалення внутрішньої боргової політики держави, збільшення пропозиції довгострокових кредитних та інвестиційних ресурсів, розвиток альтернативних банківських механізмів нагромадження та заощадження коштів громадянами, вдосконалення страхування життя та колективного інвестування, підвищення ефективності державного регулювання фінансових інститутів. Для досягнення зазначених пріоритетів розроблено грошово-кредитні інструменти.

Стан дослідження. Стан фінансової безпеки України на сучасному етапі розвитку держави нестабільний та характеризується суттєвими кризовими процесами, зокрема критичним зростанням зовнішнього, внутрішнього та загальнодержавного боргів, девальвацією національної валюти та обмеженістю резервів НБУ, високим рівнем тінізації економічних відносин та активізацією процесів виведення капіталу за кордон, посиленням залежності вітчизняного банківського сектору від зовнішнього капіталу та зниження обсягів кредитування банками реального сектору економіки, низькою фінансовою стійкістю суб'єктів господарювання, високим рівнем перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему, зростанням обсягу трансфертів із державного бюджету, низьким рівнем проникнення страхування тощо [1–12].

Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення грошово-кредитної політики держави в системі забезпечення фінансової безпеки України.

Виклад основних положень. В умовах дестабілізації фінансово-економічної ситуації в Україні внаслідок військових дій, торговельної війни з країною-агресором, несприятливих макроекономічних передумов, загострення дисбалансів у фіскальній та монетарній сферах

посилюється проблема забезпечення фінансової безпеки держави. Політико-економічна криза 2014–2016 рр. наочно продемонструвала структурну вразливість економіки України та нестійкість її фінансової системи. Значною мірою дисбаланси вітчизняної фінансової сфери обумовлені впливом грошово-кредитних чинників, пов'язаних із девальвацією національної грошової одиниці та посиленням інфляційних процесів, стагнацією кредитно-депозитного ринку, викривленою структурою грошової пропозиції, постійно високим рівнем доларизації тощо. Без їх подолання неможливо відновити позитивні темпи соціально-економічного розвитку вітчизняної економіки.

Важлива роль у забезпеченні фінансової безпеки держави належить державній політиці у грошово-кредитній сфері як інструменту монетарного стимулювання структурної модернізації економічної і фінансової систем. Відомо, що стан грошово-кредитної системи держави відображає міру стабільності її грошової одиниці, доступність кредитних ресурсів, а також рівень інфляції, зокрема в контексті впливу цих параметрів на економічне зростання та підвищення реальних доходів населення [1; 2].

Водночас грошово-кредитна система протягом всього періоду незалежності нашої держави функціонує недостатньо ефективно та не реалізує багатьох своїх базових функцій у підтриманні макроекономічної стабільності, економічного зростання та зміцнення конкурентоспроможності національної економіки в контексті забезпечення фінансової безпеки держави [3]. Ба більше, накопичені в попередні роки дисбаланси на тлі ускладнення ситуації в реальному секторі економіки, підвищення негативних очікувань через суспільно-політичні події та військовий конфлікт призвели до ще більшого загострення ситуації у грошово-кредитній сфері (табл. 1).

Таблиця 1

**Інтегральні індекси грошово-кредитної безпеки України
у 2000, 2005, 2010–2016 рр.**

Індикатори	Фактичні значення за роками								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	19,0	43,9	55,2	52,4	54,8	62,5	61,1	50,2	46,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), кількість обертів	5,4	2,3	1,9	1,9	1,9	1,7	1,6	1,9	2,2
Обсяг готівки до ВВП, %	7,5	13,6	16,3	14,3	13,9	15,8	18,1	14,3	13,1
Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	125,8	110,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4
Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, %	17,0	21,2	29,3	25,4	21,6	19,1	21,3	21,8	26,2
Рівень середньої процентної ставки кредитів комерційних банків відносно інфляції, %	5,7	5,3	6,9	6,6	8,0	10,5	9,3	15,2	15,4
Інтегральні значення показника грошово-кредитної безпеки	0,701	0,639	0,613	0,634	0,610	0,566	0,568	0,571	0,498

Найсуттєвішими викликами для фінансової безпеки держави, обумовленими недоліками функціонування вітчизняної грошово-кредитної сфери, нині залишаються:

1. Нестабільність національної грошової одиниці та волатильні темпи інфляції. У 2011–2013 рр. важливим завданням грошово-кредитної політики в Україні була підтримка цінової стабільності з метою забезпечення сприятливих структурних зрушень в економіці. Значний вплив на забезпечення низьких темпів інфляції мало підтримання стабільного курсу гривні, залучення коштів на депозити, а також насичення продовольчого ринку (внаслідок зростання виробництва у сільському господарстві) на тлі зниження світових цін на продовольство [4]. Але, загострення накопичених упродовж 2012–2013 рр. макроеко-

номічних дисбалансів і кризових процесів у суспільно-політичному житті призвело до стрімкого зростання інфляції в 2014 р. (до 24,9%), спричиненого девальвацією гривні в умовах зниження валютних надходжень та наростання панічних настроїв серед населення через військовий конфлікт на сході України. Девальваційний шок наприкінці 2014 р. – на початку 2015 р. (30,01 грн/дол. США на офіційному та 40 грн/дол. США на тіньовому ринках) призвів до інтенсивного зростання внутрішніх цін і розвитку галопуючої інфляції (у квітні 2015 р. річний рівень інфляції сягнув 60,9%). На кінець 2016 р. унаслідок скорочення доходів населення, зниження платоспроможного споживчого попиту через жорстку монетарну та фіскальну політику, а також зниження цін на світових продовольчих та сировинних ринках темпи зростання цін знизилися до 12,4%, проте залишалися у фазі галопуючої інфляції. У вересні 2017 р. інфляція прискорилося до 16,4% (із 13,5% у травні 2017 р.), що зумовлено насамперед прискоренням зростання цін на сирі продовольчі товари, підвищенням виробничих витрат, а також певним поживленням споживчого попиту. Так, інфляція в Україні має, переважно, монетарний характер, пов'язаний зі зростанням грошової маси на тлі скорочення виробництва та ВВП [1; 4; 5].

2. Незбалансована структура грошової пропозиції. У розвинутих країнах світу частка готівки в структурі грошової маси не перевищує 4–7%, тоді як в Україні майже четверта частина грошової маси обертається поза банками і не контролюється вітчизняною банківською системою [6]. Починаючи з 2008 р., в Україні простежується постійне зростання цього показника. Так, у 2012 р. частка грошової маси, що оберталася поза банками і не контролювалася банківською системою, становила 26,3%, у 2013 р. зросла до 29,6% і станом на 2016 р. зберігалася на рівні 28,5%, що свідчить про системне погіршення структури грошової маси. Така ситуація пояснюється зниженням рівня довіри з боку населення до наявної банківської системи, критично високим рівнем інфляції в період політико-економічної кризи 2014–2016 рр., посиленням інфляційних очікувань, нерозвиненістю безготівкових розрахунків, що призвело до осідання готівки на руках у населення.

Частка готівки у ВВП України 2016 р. становила 13,1%, що перевищувало гранично прийнятне значення цього показника у понад 3,2 раза. У 2013–2017 рр. простежується й поступове зростання співвідношення М1/М3: якщо у 2013 р. показник становив 42,2%, то у першому півріччі 2017 р. зріс до 49,2%, що пояснюється масовим відпливом капіталу з країни та залучених банками вкладів населення внаслідок погіршення ситуації на грошово-кредитному ринку [7].

Окрім значного вмісту готівки в структурі грошової маси в Україні, її недосконалість також виявляється у формуванні, змісті та обсягах грошового агрегату М3, до якого належать кошти клієнтів за довірчими операціями банків та цінні папери власного боргу банків, сума яких становить менше 1% грошової маси. Так, у першому півріччі 2017 р. грошова маса М3 зросла на 4,8% і досягла 1115,02 млрд грн, водночас показник М2 становив 1114,65 млрд грн. Отже, на кошти клієнтів у довірчому управлінні та цінні папери власного боргу банків у складі агрегату М3 припадало лише (0,03%), що свідчить про нестабільність стану грошово-кредитної системи. Класичним наслідком такої ситуації є випереджувальна динаміка рівня монетизації економіки та посилення інфляційних процесів.

3. Критично високий рівень монетизації національної економіки та значна частка готівки в структурі грошової маси. У період 2010–2016 рр. темпи приросту грошової маси перевищували темпи приросту ВВП, що, з одного боку, призвело до підвищення рівня монетизації (з 43,9% у 2005 р. до 46,3% у 2016 р.), а з іншого – обумовило невпинне падіння купівельної спроможності грошей з 0,91 до 0,89. Варто також відзначити падіння швидкості обігу грошової маси з 2,3 2005 р. до 2,1 у першому півріччі 2017 р., що пов'язано з посиленням кризових явищ і зниженням економічної активності суб'єктів реального сектору економіки в Україні. Це свідчить про наявність значних диспропорцій у розвитку вітчизняної грошово-кредитної системи, зокрема грошового обігу [8].

4. Зростання рівня доларизації грошового обігу. Дисбаланси грошового обігу в Україні пов'язані також із незбалансованою структурою грошової пропозиції, коли зростання грошової маси в обігу здійснюється за рахунок випуску коштів НБУ через фондовий та валютний канали, канал рефінансування та викупу ОВДП під цінні папери уряду. Тривалий час основним каналом випуску грошей в обіг був валютний канал, що обумовлювалося станом платіжного балансу – за припливу спекулятивних капіталів або значних обсягів надходжень експортної виручки емісія грошової маси зростала, що призвело до зростання рівня доларизації вітчизняної економіки [9].

Це пов'язано з високим рівнем недовіри до національної грошової одиниці та вітчизняної банківської системи, що спонукає населення нагромаджувати готівкову валюту. У кризовий період 2014–2017 рр. доларизація активів та обсяги іноземної готівки в обігу в Україні зросли. Якщо 2010 р. рівень доларизації становив 29,1%, то у першому півріччі 2017 р. підвищився до 45%, тобто на 20,1 в.п. За оцінками НБУ, станом на кінець 2015 р. запаси готівкової іноземної валюти поза бан-

ками становили близько 84 млрд дол. США, що зіставно з річним ВВП України за 2015 р. Однак у першому півріччі 2017 р. внаслідок укріплення національної валюти зафіксовано скорочення обсягів готівкової валюти поза банками до 553 млн дол. США, що є найвищим значенням з серпня 2016 р. і є важливим фактором формування профіциту фінансового рахунку.

5. Неefективний трансмісійний механізм грошово-кредитної політики. У 2014–2017 рр. структура грошової пропозиції значною мірою формується активним викупом НБУ державних цінних паперів, що, з одного боку, становить приховану внутрішню емісію для фінансування дефіциту бюджету, а з іншого – підтримку ліквідності банків та стабілізацію їх функціонування [7]. Тобто емісійний ресурс спрямований на фінансування дефіциту бюджету та рефінансування банків і має короткостроковий, непродуктивний характер, оскільки поточна структура грошової емісії формує монетарні чинники прискорення інфляції, забезпечує фінансування споживчого попиту, проте не сприяє активізації економічної та інвестиційної діяльності й не стимулює кредитування реального сектору економіки. За таких умов структурні проблеми економіки лише загострюються, посилюються інфляційні та девальваційні ризики.

6. Висока вартість банківського кредитування. З початку розгортання світової фінансово-економічної кризи 2008 р. до початку 2014 р. НБУ поетапно знижував облікову ставку та удосконалював засади проведення процентної політики через посилення дієвості коридору процентних ставок овернайт із метою активізації кредитування реального сектору економіки [10]. Проте в умовах стагнації зниження вартості кредитних ресурсів виявилось недостатнім інструментом активізації попиту на кредити. Водночас під впливом негативних політико-економічних процесів і посилення девальваційного тиску з початку 2014 р. облікова ставка НБУ послідовно підвищувалася з 9,5 до 30% 2015 р. з метою забезпечення тривалої курсової стабільності та уповільнення темпів зростання цін. Окрім того, політика «дорогих грошей» унеможливила валютні спекуляції на міжбанківському ринку. В період поступової стабілізації на валютному ринку та уповільнення темпів інфляції облікова ставка НБУ почала знижуватися і станом на жовтень 2017 р. становила 13,5%, що мало на меті стимулювання кредитної активності за рахунок здешевлення вартості кредитних ресурсів.

7. Негативна динаміка залучених банками депозитів, скорочення кредитного портфеля банків і погіршення його якості. Протягом 2014–2017 рр. динаміка залучених банками коштів фізичних осіб, що є базою для активізації кредитної діяльності банків, характеризувалася негативними тенденціями. Відплив вкладів із банків у декілька

разів перевищував показник кризового 2009 р., а в окремих банках вкладники вилучили до 50% депозитів [7]. Лише за 2014 р. обсяг коштів фізичних осіб у банках зменшився на 126 млрд грн, або на 29%, зокрема в національній валюті – на 53 млрд грн (на 21%), в іноземній валюті – на 9 млрд дол. США (на 40%). У 2016 р. темпи вилучення депозитів фізичних осіб із банківської системи хоча і продовжувалися, але значно уповільнилися порівняно з попередніми кризовими роками. Водночас поетапне скасування обмежень на зняття вкладів 2016–2017 рр. позитивно вплинуло на рівень довіри населення до банків та динаміку депозитів. Так, у першому півріччі 2017 р. вклади фізичних осіб у національній валюті зросли на 12,8% порівняно з аналогічним періодом 2016 р., тоді як вклади в іноземній валюті – на 4,6% порівняно з аналогічним періодом 2016 р.

8. Збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі. Треба зауважити, що негативною рисою грошово-кредитної сфери в Україні є надмірний рівень доларизації кредитів і депозитів банків, що становить загрозу фінансовій, а через неї економічній безпеці держави, у разі значних девальваційних коливань національної валюти. Якщо 2012 р. загальна сума кредитного портфеля банківської системи в іноземній валюті становила близько 29 млрд дол. США, а рівень доларизації кредитів – 36,7%, то у першому півріччі 2017 р. кредитний портфель в іноземній валюті зріс до 49 млрд дол. США, а рівень доларизації кредитів – до 44,7%. Відповідно загальний обсяг депозитів в іноземній валюті, залучених у банківську систему 2012 р. становив близько 25 млрд дол. США, у першому півріччі 2017 р. він зріс до 38 млрд дол. США, а рівень доларизації депозитів зріс до 45,1%.

Висновки. З огляду на визначені виклики, пріоритетними напрямками удосконалення грошово-кредитної політики в системі зміцнення фінансової безпеки України на інноваційних засадах мають стати: розвиток вторинного ринку цінних паперів для підвищення ефективності механізму перерозподілу фінансових ресурсів у межах фінансової системи та в системі національного господарства; вдосконалення внутрішньої боргової політики держави для зменшення темпів інфляції та надлишкової грошової маси в обігу; збільшення пропозиції довгострокових кредитних та інвестиційних ресурсів за рахунок більш активного залучення в інвестиційну сферу потенціалу венчурних інвестиційних фондів; розвиток альтернативних банківських механізмів нагромадження та заощадження коштів громадянами за рахунок «запуску» другого рівня обов'язкової та розвитку третього рівня добровільної накопичувальної пенсійної системи, вдосконалення страхування життя та колективного інвестування; підвищення ефективності державного регулювання фінансових інститутів для забезпечення

стабільності їх функціонування та недопущення кризових явищ в їх діяльності.

1. Аналіз ефективності монетарної політики Національного банку України. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/FEAO_Analysis-of-the-NBU-Monetary-Policy-Effectiveness_A5_03.pdf

2. Проблемна заборгованість як чинник неплатоспроможності українських банків. URL: <http://elitfactoring.com.ua/Publication/Problemna-zaborgovanist-chinnik-neplatospromozhnosti-ukrayinskih-bankiv.aspx>

3. Шляхи вирішення проблем, пов'язаних з високим рівнем присутності іноземного капіталу в банківській системі України. Аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/inozemn_kapital-cbb0a.pdf

4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К.: НІСД, 2016. 688 с.

5. Fiscal Monitor: Acting Now, Acting Together / International Monetary Fund, World Economic and Financial Surveys. April. 2016. P. 87–88. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2016/01/fmindex.htm>

6. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія / О. С. Власюк. К.: НІСД, 2014. 432 с.

7. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60. URL: <http://zakon.nau.ua>

8. Сухоруков А. І., Мошенський С. З., Петрук О. М. Національна економічна безпека / за ред. А. І. Сухорукова. Житомир: ПП «Рута», 2010. 384 с.

9. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Гесць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.; за ред. В. М. Гесця. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. 239 с.

10. Харазішвілі Ю. М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України. Аналітична записка / Ю. М. Харазішвілі, А. І. Сухоруков, Т. П. Крупельницька. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1358>

11. Шевчук В. О. Платіжний баланс, економічне зростання і стабілізаційна політика: монографія. Львів: Кальварія, 2008. 734 с.

12. Баранецька О. В. Фіскальна безпека держави: концептуальні засади та шляхи забезпечення: автореф. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави (економічні науки)». К.: НІСД, 2014. 20 с.

Vasylytsiv T. G., Lykholat S. M., Gudzovata O. O. The state and directions of improvement of state regulation of the monetary sphere in the system of ensuring the security of financial security of Ukraine

It was established that the state of financial security of Ukraine at the present stage of development of the state is not stable and is characterized by

significant crisis processes, in particular the critical growth of external, domestic and national debt, devaluation of the national currency and the limited reserves of the NBU, high level of shadowing of economic relations and activation of processes of capital withdrawal abroad., an increase in the dependence of the domestic banking sector on foreign capital. To a large extent, these shortcomings are due to the negative aspects of the functioning of the monetary sphere of the state, where the basic functions for maintaining macroeconomic stability, economic growth and strengthening the competitiveness of the national economy are not sufficiently implemented.

According to the results of the integrated assessment of the level of financial security in Ukraine, it has been established that the most impact on the change of the integral index of Ukraine's financial security is made by monetary and security security, which directly affects macroeconomic processes in the country, the level and rates of inflation, the state of the financial and currency markets.

The priority directions of improvement of monetary policy in the system of strengthening of financial security of Ukraine is the development of the secondary market of securities to increase the efficiency of the mechanism of redistribution of financial resources within the financial system and in the system of national economy; improvement of the country's internal debt policy to reduce inflation and surplus money supply in circulation; increasing the supply of long-term credit and investment resources through more active investment in the potential of venture capital investment funds; development of alternative banking mechanisms for accumulation and savings of citizens by improving life insurance and collective investment; increase the efficiency of state regulation of financial institutions to ensure the stability of their functioning and prevent the occurrence of crisis phenomena in their activities.

Key words: *financial security of the state, monetary instruments, financial system.*

Стаття надійшла 21 жовтня 2018 р.